

SYLWESTER ZIELKA

**O edukacji tubylców zwanych Kaszubami.
Artykuł recenzyjny książki Kazimierza Kossak-
-Główczewskiego:
Edukacja kaszubska. Antologia tekstów.
Red. Adela Kożyczkowska i Maria Szczepska-
-Pustkowska.
Gdynia 2019, Wydawnictwo Region, ss. 407**

Książka *Edukacja kaszubska. Antologia tekstów*, której autorem jest wybitny znawca problematyki edukacji regionalnej i kaszubszczyzny Kazimierz Kossak-Główczewski, wpisuje się w trwające debaty dotyczące takich kwestii, jak tożsamość (jednostkowa i zbiorowa), globalizacja i glokalizacja kultury, ważność sposobów narracji o sobie i świecie, czy też pojmowanie wolności. Przede wszystkim jest to jednak książka poświęcona kategorii tytułowej, a więc edukacji kaszubskiej – jej wielowątkowości, unikalności czasowej i przestrzennej, zmianom, jakim nieustannie podlega, a także jej ważności dla tych, którzy chcą ją pielęgnować i uznają ją za wartość.

Omawiana praca składa się z dwóch głównych części. W pierwszej z nich głos zabierają redaktorki tomu, a druga zawiera zbiór artykułów autorstwa Kazimierza Kossak-Główczewskiego. Maria Szczepska-Pustkowska przybliża postać oraz twórczość profesora Kossak-Główczewskiego, wskazując, że w jego biografii nie brakowało momentów wyraźnego sprzeciwu wobec panującej w PRL-u antydemokratycznej ideologii. Redaktorka, śledząc drogę rozwoju naukowego autora, wskazuje również na innowacyjność jego pomysłów dotyczących edukacji regionalnej, a jednocześnie na umiejętność współpracy z różnymi środowiskami społecznymi i ośrodkami naukowymi w Polsce i za granicą. Zaowocowało to wieloma nowatorskimi projektami i badaniami w obszarze edukacji regionalnej, a koncyliacyjne elementy jego osobowości sprawiły, że był lubianym i popularnym pracownikiem Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego (gdzie uzyskał tytuł doktora habilitowanego, a następnie profesora nadzwyczajnego), a także kierownikiem Zakładu Pedagogiki Ogólnej w tym Instytucie. Z kolei Adela Kożyczkowska

stara się zarysować kontekst edukacji kaszubskiej i regionalnej jako podłoża edukacyjnych rozważań i badań K. Kossak-Główczewskiego. Redaktorka w sposób przeglądowy ciekawie opisuje niełatwą drogę tworzenia się zrębów edukacji kaszubskiej w latach 80. XX wieku, a także determinację lokalnych działaczy na rzecz jej powstania i rozwoju, tak aby mogła ona uzyskać daleko idącą odrębność i samodzielność, i aby nie była „źle widziana” zarówno w szkole, jak i w życiu społecznym i obywatelskim. Dopiero lata 90. i nowa sytuacja społeczno-polityczna, a przede wszystkim nieustępliwość i zaangażowanie lokalnych elit, sprawiły, że kaszubska edukacja regionalna przestała zajmować marginalną pozycję, a użytkownicy mowy kaszubskiej odzyskali część swojej godności.

Druga – zasadnicza – część książki zawiera 34 artykuły, których autorem jest Kazimierz Kossak-Główczewski. Artykuły te były publikowane na przestrzeni niemal trzech dekad, od roku 1990 do 2018. Znajdują się wśród nich głównie artykuły zamieszczane w pracach zbiorowych i czasopismach naukowych, choć obecne są także publikacje z lokalnego czasopisma „Pomerania”. Tę część książki redaktorki podzieliły na sześć działów (obszarów), nadając każdemu z nich tytuł odnoszący się do problematyki, którą w swojej twórczości podejmował autor. Całość książki zamyka bibliografia prac Kazimierza Kossak-Główczewskiego.

Pierwszy dział, zatytułowany *Region – regionalizm – (nowa) etniczność: inspiracje dla edukacji kaszubskiej*, skupia dziewięć tekstów skoncentrowanych wokół tytułowej problematyki (nowej) etniczności. Zamieszczone tu artykuły skupiają się wokół kwestii etniczności i regionalności jako wartości dla edukacji demokratycznej równościowej. Autor podkreśla w nich dwojaką funkcję edukacji: może ona przyczyniać się do reprodukcji istniejących, niesprawiedliwych, układów społecznych, lub może stać się elementem, a nawet przyczyną zmiany społecznej. Odwołując się do uwag takich myślicieli jak Jurgen Habermas czy Stanisław Ossowski, stwierdza, że szkoła – a szerzej system oświaty – pomyślana jest tak, aby reprodukować system społeczny, a nie być zaczynem jego przeobrażeń. Szczególnie kompromitujący dla szkoły jako instytucji edukacyjnej był (i jest nadal) nakaz transmisji wiedzy kosztem dialogu i krytycznej oceny rzeczywistości społecznej i wytwarzanych na jej temat dyskursów. Prowadzi to do sytuacji, w której szkoła nie staje się podmiotem zmiany i budzenia postaw refleksyjnych, lecz staje się przedmiotem zmiany nacechowanej ideologicznie i będącej *de facto* w posiadaniu wąskiej grupy ustalającej pożądane wartości dla reszty społeczeństwa. Remedium na to ideologiczne zaciętrzewienie (prowadzące często do wykluczającego

nacjonalizmu) i „epistemologiczny fundamentalizm” (s. 51), postulujący jedyną prawdziwą wizję świata ludzkiego, ma być, zdaniem autora, afirmacja „innych pedagogii”, w tym edukacji regionalnej. One to stanowić mają pozytywną odpowiedź na przemocowe działania unifikacyjne państwa czy narodu, stając się przestrzenią niewymuszonego i samorządnego dialogu. (Nowa) etniczność nie ma więc zbyć zależna od dominującego centrum, ale jako przestrzeń realizacji wielowymiarowych i wielokulturowych pedagogii konkretnego regionu powinna stać się początkiem budowy społeczeństwa obywatelskiego i „epistemologicznych polis” (s. 61). Nowość tak rozumianej etniczności polegać ma na uzmysłowieniu, że „region jest światem ogólnoludzkim” (s. 68), że jest podstawowym i pierwotnym sposobem rozumienia samego siebie i wielości światów, w których zamieszkuje.

Dział drugi, noszący tytuł *Człowiek: inspiracja dla edukacji kaszubskiej*, może być rozumiany jako kontynuacja i konkretyzacja tematów podejmowanych powyżej. Teksty tu pomieszczone rozwijają kwestię regionu jako miejsca życia człowieka, a jednocześnie miejsca, w którym wyraża się jego społeczna natura. Szczególnie w artykule poświęconym w prowadzonej przez Habermasa dychotomii sfery publicznej i sfery prywatnej (ss. 115–127), Kossak-Głowczewski podkreśla, że ograniczenie regionalności i edukacji regionalnej do kontekstu prywatnego rodzi poważne i negatywne następstwa dla egzystencji człowieka i świata. Jeśli bowiem potraktuje się edukację regionalną jako lokalną i prywatną przestrzeń komunikacji pozbawioną możliwości (i konieczności) odwoływania się do kanałów komunikacyjnych o szerszych zasięgach, to stanie się ona nic lub niewiele znaczącym skansenem kulturowym. A jednocześnie sfera publiczna pozbawiona wpływu i kontroli żywotnych kultur regionalnych stanie się (wbrew swej nazwie) narzędziem kolonizowania rozmaitych grup społecznych i sposobów ich życia i rozumienia świata.

Przyjmując perspektywę pedagogiki krytycznej, szczególnie w wydaniu Henry’ego Giroux, Autor podkreśla niedualność owych dwóch sfer w odniesieniu do edukacji regionalnej i innych społecznych instytucji. W nich bowiem działającym pierwotnie podmiotem jest człowiek, rozumiany nie jako sprywatyzowane indywiduum ani jako istota społecznie zdeterminowana, lecz człowiek jako podmiot nawykowo stawiający opór i kultywujący zachowania demokratyczne. W tym kontekście Kossak-Głowczewski odwołuje się do twórczości nauczyciela i działacza na rzecz edukacji kaszubskiej Jana Drzeżdżona, którego myśl odczytuje jako humanistyczny postulat ludzkiej „możliwości sprawstwa” (s. 137) opartego o doświadczenia zdobywania wiedzy łączącej człowieka ze światem, a nie separującej go od niego. Jed-

nakże, jak wskazuje tekst prezentujący badania autora nad kulturą etniczną w szkole, przyznawanie się do poczucia regionalności było – głównie przez nauczycieli – oceniane jako przeszkoda na drodze do uczestnictwa w sferze publicznej, a domowe (kaszubskie) doświadczenia dzieci jako nieważne z punktu widzenia kultury szkoły (sic!).

Dział trzeci, nazwany *Język, tożsamość i edukacja w recepcji Kaszubów: rodziców i nauczycieli*, który zawiera pięć artykułów, można określić jako dział badawczy, bowiem zamieszczone tu teksty są głównie raportami z prowadzonych przez K. Kossak-Głowczewskiego badań i analiz problematykacji nieobecności języka kaszubskiego w szkołach na terenie Kaszub. Badania te dotyczą okresu tuż potransformacyjnego (do 1994 roku) i wskazują, z jakimi trudnościami przyszło się mierzyć tym, którzy postulowali wprowadzenie języka etnicznego do szkoły. Korzystając zarówno z repertuaru metod jakościowych, jak i ilościowych, a także posiłkując się Pierre'a Bourdieu teorią reprodukcji, autor na podstawie licznych badań wskazuje, że własna (kaszubska) edukacja szkolna Kaszubów poddana była nie tylko silnej presji instytucjonalnej ze strony państwowego aparatu oświatowego, lecz również to, że dokonana w wyniku tego silna akceptacja tej arbitralności kulturowej szczególnie widoczna była u nauczycieli jako funkcjonariuszy władzy stosującej przemoc symboliczną. Pisząc, że „nauczyciele ci, zniewoleni przez władzę, zidentyfikowali się ze swą rolą, albowiem najsilniej ulegli jej przemocy” (s. 151), podkreśla autor ich zachowawczość oraz pasywną postawę nawet wówczas, gdy otworzyły się możliwości współtworzenia przez nich edukacji regionalnej. Szczególnie widoczne jest to w przypadku nauczania języka kaszubskiego, dla którego nauczyciele nie widzą miejsca w szkole, a jeśli już, to jako język o charakterze fakultatywnym. Taka quasi-legalność pozwala bowiem na dalsze rozgraniczanie prawomocnej kultury („polskiej”) szkoły i kultury nieobowiązkowej (kaszubskiej), przy zachowaniu pozorów zmiany.

W podobnym tonie wypowiadają się badani rodzice, co jest w ich przypadku swoistym rozdarciem (ambivalencją tożsamościową) między procesami racjonalizacyjnymi, które rugują język etniczny z domów, a próbami jego przetrwania i ocalenia jako unikalnej wartości i części tożsamości, które cedują na... szkołę. Najbardziej spontaniczni i entuzjastyczni w ocenie wprowadzenia języka kaszubskiego do szkół byli uczniowie, dla których socjalizacja domowa i edukacja szkolna nie byłyby już przepaściami i przestały wywoływać szok poznawczy. Uogólniając wysiłki autora, można stwierdzić, że przemoc symboliczna przestanie być skuteczna, gdy zmieni się w ludzkim habitusie świadomość podchodzenia do własnej regionalności: każdy

bowiem człowiek jest jednocześnie człowiekiem i regionalnym, i globalnym, a edukacja winna mieć na celu przede wszystkim – by się tak wyrazić – etykę łączności tych światów życia.

Czwarty dział, mieszczący siedem tekstów, a zatytułowany *Między zniewoleniem a wolnością: edukacja kaszubska – aspekty emancypacyjne*, koncentruje się wokół zagadnienia niezależności zarówno edukacji regionalnej, jak i niezależności, którą można uzyskać dzięki edukacji regionalnej. Omawiając ten pierwszy aspekt, należy zwrócić uwagę na teksty autora krytyczne wobec tzw. nauczania technologicznego. W tej koncepcji zakłada się ścisły związek między technologiami władzy a życiem społecznym. Nauczanie technologiczne to przede wszystkim kształcenie o rysie centralistycznym (państwowym, narodowym itp.), w wyniku którego kształtuje się jednostki i grupy społeczne o habitusie identycznym lub zbliżonym do wymagań każdorazowej władzy symbolicznej. Cynizm tej władzy polega na zarządzaniu pozorami, czyli na pozornym włączaniu inicjowanych społecznie postulatów zmian do centralnych praktyk administracyjno-prawnych. Edukacja regionalna, jak przekonuje Kossak-Główczewski, z tak pojętym nauczaniem nie chce i nie może mieć nic wspólnego. Wpisuje się ona w szeroki nurt kontestacyjny, zwany edukacją alternatywną, która proponuje zupełnie inne podejście do szkoły i edukacji – niekoniecznie zresztą na szkole opartej. Edukacja regionalna w wizjach autora winna być pojmowana jako siła opozycyjna, która stawia opór dominującym kategoriom konstruowania tożsamości, mocno promując takie nieprzemocowe narzędzia edukowania jak dialog czy mediacje. I w tym sensie regionalność staje się siłą relacyjną, która ma zdolność do łączenia publicznego i prywatnego, jednostkowego i społecznego, subiektywnego i intersubiektywnego. Tu ujawnia się wspomniany drugi aspekt niezależności: byłoby błędem lub co najmniej naukową niefrasobliwością, aby zjawiska odradzających się etniczności (w skali europejskiej, jak i światowej) traktować tylko jako etniczne właśnie. Analizując te ruchy, stwierdza autor, można dojść do wniosku, że myślenie w kategoriach regionalności i edukacja regionalna przyczyniają się do ukazania losów grupowych jako poddanych logice dominacji kulturowej, politycznej i ekonomicznej. Są zatem pierwszym impulsem do oddolnej emancypacji i tworzenia na nowo swojej tożsamości – tożsamości opartej o hermeneutyczny (rozumiejący) stosunek do własnej przeszłości i o etykę odpowiedzialności za wybór wartości.

Dział piąty, noszący tytuł *Regionalizacja nauczania – edukacja regionalna: poszukując kulturowej edukacji kaszubskiej*, zawiera osiem tekstów autora, które oscylują wokół nadania nowych znaczeń regionalizacji nauczania

i edukacji regionalnej. Można zauważyć wyraźny sprzeciw wobec rozumienia regionalizacji nauczania jako adaptacji do (przynajmniej wówczas) istniejącego stanu edukacji i prawno-politycznych sposobów jej urzeczywistnienia. Warto, jak sądzę, podkreślić w tym kontekście, że przynajmniej część orędowników obalenia systemu komunistycznego związanych z „Solidarnością”, która następnie tworzyła nowy układ władzy, była wyraźnie przeciwna autonomii edukacji regionalnej. Autor akcentuje tym samym, że odgórne reformy edukacji regionalnej mają charakter ideologiczny i wprowadzają tylko pozorne zmiany w systemie oświaty – niezależnie od tego, czy czyni je tzw. lewica, czy prawica. Te wyraziste stwierdzenia prowadzą go właściwie do porzucenia złudzeń odnośnie do możliwości wprowadzania edukacji regionalnej w ten sposób, choć nie prowadzą do wyzbycia się nadziei, że jest ona nadal możliwa. Szansę na jej realizację, szansę na przeciwdziałanie „fundamentalizmowi” kulturowemu (s. 314), dostrzega Kossak-Główczewski w lokalnych i mocno ugruntowanych tradycjach regionalnych. To właśnie one mają być artykulacją żywotnych potrzeb mieszkańców, w których interesie leży zapewnienie ciągłości kulturowej i jej rozwijanie. Dlatego też edukacja regionalna nie może być oparta wyłącznie na technologicznie pomyślanej szkole (która takiej edukacji nie chce lub nawet jej się wstydzi), lecz winna być również formą edukacji nieformalnej, dokonującej się przy każdorazowej wymianie doświadczeń wszystkich zainteresowanych. Kierując się myślami m.in. Hansa-Georga Gadamera, autor dochodzi do wniosku, że owi wszyscy zainteresowani, kierując się wolnością decyzji i zdolnością wybierania dobra, skupić się powinni na opowiadaniu swojej historii własnym głosem i reinhabitacji, czyli na odzyskiwaniu miejsc i przestrzeni, w których żyją, a które zaświadczają o globalnym procesie zamieszkiwania „tutaj”.

Szósty dział, poświęcony kategoriom marginesu i marginalności w edukacji regionalnej, składa się z dwóch artykułów i nosi tytuł *Na marginesie edukacji kaszubskiej*. Tekst pierwszy podkreśla nową sytuację etniczną, w której znalazły się kraje Europy Środkowej i Wschodniej po upadku Związku Radzieckiego i jednocześnie przechodziły w orbitę wpływów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Automatyzacja, a w innych wersjach: nieuchronność, tej tranzykcji budzi u autora niepokój w kwestii wypracowania własnej ścieżki myślenia o edukacji regionalnej. Bowiem bezkrytyczne przyjmowanie rozwiązań, które funkcjonują na innym gruncie, prowadzić musi do bardziej lub mniej nieudolnych prób naśladowania obcych kulturowo i organizacyjnie mechanizmów. Przejście od jednej formy kolonializmu (typu sowieckiego) do innej formy kolonializmu (typu kapitalistyczno-konsumpcyjnego) spycha na

margines możliwości przećwiczenia i realizowania inaczej pomyślanych scenariuszy edukacji regionalnej. Z kolei w drugim artykule autor wskazuje na nieustanne, również historyczne, próby podważania ważności kaszubskości i edukacji kaszubskiej, zarówno przez władze zaborcze, jak i polskie. Optymizm z powodu istnienia wspólnie różnych instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych form kaszubskiej edukacji regionalnej nie powinien jednak przesłaniać przecucia, że jest to ciągle forma samorządności i samoorganizowania się ludzi, która nie zyskała jeszcze pełnej akceptacji i nadal trzeba walczyć o jej istnienie i rozwój.

Podsumowując, należy podkreślić dużą erudycję autora, szczególnie w zakresie korzystania z najnowszych i aktualnych w czasie pisanie tekstów – a często również i dzisiaj – teorii. Profesor Kazimierz Kossak-Główczewski prezentuje się w wybranych tu tekstach jako myśliciel i praktyk o szerokiej znajomości tematu, a jednocześnie jako pedagog transformatywnie zaangażowany. Zaangażowanie to można zauważyć szczególnie w krytycznej obróbce uniwersalizmu. Krytykuje on uniwersalizm jako centralizm, zatem dołącza do grona pedagogów, socjologów i filozofów o proweniencji krytycznej i emancypacyjnej. Zarazem opisując edukację regionalną, nie uznaje za zasadne formułowania dyrektyw czy przepisów na *każdą* edukację regionalną. Relatywizm kulturowy – co prawda nienazwany i niewypowiedziany w tych tekstach wprost, jednak podtekstualnie obecny – nie pozwala, i słusznie, autorowi formułować rozwiązań i wskazówek, które można by zastosować wobec edukacji Innych. To dodatkowy walor pomieszczonego tu wyboru tekstów, bowiem wskazują one, że o ile zderzenie z centralizmem w edukacji rodzi w wielu regionach podobne wyzwania i próby sił, o tyle realizacja i „zadomowianie” edukacji regionalnej jest wyzwaniem niepowtarzalnym, zależnym właśnie od regionalnych uwarunkowań, sporów, interesów, od pedagogiki miejsca konkretnego. Nie oznacza to jednak, że pewne rozwiązania stosowane w tej, czy innej edukacji regionalnej nie mogą znaleźć swoich odpowiedników gdzie indziej, w miejscu innej pedagogii – czym innym jednak jest bierne naśladowanie odgórnie nadanego wzoru edukacji regionalnej, a czym innym twórcze, krytyczne i przyjazne wykorzystanie narzędzi, które sprawdziły się w innych miejscach i kontekstach.

Prezentowane w książce *Edukacja kaszubska...* teksty nie mają charakteru metodycznego, i nie takim celem – jak można przypuszczać – kierował się ich autor. Teksty te, szczególnie o charakterze badawczym, zachowują jednak walor diagnostyczny – oczywiście w perspektywie porównawczej. Należy je zatem również traktować jako swoiste świadectwo czasów, w których były

pisane – są one kroniką pamięci teorii edukacji regionalnej i edukacji kaszubskiej, którą – dzięki wysiłkom autora oraz redaktorek – możemy włączyć do naszych myśli i życia.

Bibliografia

- Kossak-Główczewski, K. 2019. *Edukacja Kaszubska. Antologia tekstów*. Gdynia: Wydawnictwo Region.
- Koźyczkowska, A. 2019. Kazimierza Kossak-Główczewskiego edukacja kaszubska: słów kilka o tym, dlaczego ważne jest to, by uchwycić istotę początku... Wprowadzenie w problematykę. W: Kossak-Główczewski, K. *Edukacja Kaszubska. Antologia tekstów*. Gdynia: Wydawnictwo Region, ss. 20–34.
- Szczepska-Pustkowska, M. 2019. Dr hab., prof. nadzwyczajny Kazimierz Kossak-Główczewski. Słów kilka o Autorze pomieszczonych tu tekstów. W: Kossak-Główczewski, K. *Edukacja Kaszubska. Antologia tekstów*. Gdynia: Wydawnictwo Region, ss. 11–19.